

Article Type: Research paper

Geo-economic Competition in the Digital Economy of the Persian Gulf: A Case Study of Saudi Arabia and the United Arab Emirates

*Fereshteh Bahramipour¹, Parham Pourramezan²

1. PhD in International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.
2. PhD in Political Science, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran.

Article Info.

Received: 12/05/2024

Accepted: 29/11/2025

Available Online: 11/9/2025

Keywords:

Geo-economic Competition, Digital Economy, Persian Gulf, Saudi Arabia, United Arab Emirates.

* Corresponding Author:

Dr. Fereshteh Bahramipour

Address: PhD in International Relations, Faculty of Administrative Sciences and Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

E-mail:

f.bahramipour73@ase.ui.ac.ir

Abstract

In recent years, the digital economy has emerged as a new arena of competition among the Persian Gulf states. Within this competitive landscape, Saudi Arabia and the United Arab Emirates, as two principal regional actors, have leveraged emerging technologies not only to diversify their oil-dependent economies but also to strengthen their geo-economic positions. This study seeks to address the question of how the digital economy has become a field of competition between these two countries and what differences exist in their respective strategies. The main hypothesis is that, despite differences in implementation approaches, both countries aim to achieve the status of regional leader in the digital economy; however, their distinct strategic models have resulted in different forms of comparative advantage. Using a comparative methodology, this research examines the digital economy strategies of Saudi Arabia and the United Arab Emirates in terms of digital competitiveness indicators, investment in technology, and their impact on gross domestic product. The findings indicate that each country has pursued a distinct path. The UAE has adopted an open, network-oriented approach by attracting foreign investment and positioning itself as a regional hub for digital services. In contrast, Saudi Arabia has pursued a state-led strategy focused on technological localization, relying on its large domestic market and extensive public investment. This competition has not only led to a redistribution of economic roles within the region but has also given rise to a new pattern of geo-economic competition in which digital technology has become the primary instrument of economic influence.

How to Site:

Bahramipour, F. and pourramezan, P. (2025). Geo-economic Competition in the Digital Economy of the Persian Gulf: A Case Study of Saudi Arabia and the United Arab Emirates. *The Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 7(3), 112-140.

Authors retain the copyright and full publishing rights.

Published by Iranian Association of Geopolitics. This article is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

رقابت ژئواکونومیک در اقتصاد دیجیتال خلیج فارس: مطالعه موردی عربستان و امارات متحده عربی

* فرشته بهرامی پور^۱، پرهام پوررمضان^۲

۱. دکتری، روابط بین الملل، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
۲. دکتری، علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۳ اردیبهشت ۱۴۰۳
تاریخ پذیرش: ۰۸ آذر ۱۴۰۴
تاریخ انتشار: ۲۰ آذر ۱۴۰۴

چکیده

اقتصاد دیجیتال در سال‌های اخیر به عرصه‌ای جدید برای رقابت میان کشورهای خلیج فارس تبدیل شده است. در این رقابت، عربستان سعودی و امارات متحده عربی به‌عنوان دو بازیگر اصلی منطقه، از فناوری‌های نوین نه تنها برای متنوع کردن اقتصادهای نفت‌محور خود، بلکه برای تقویت جایگاه ژئواکونومیک‌شان استفاده می‌کنند. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که چگونه اقتصاد دیجیتال به میدان رقابت میان این دو کشور تبدیل شده و چه تفاوت‌هایی در راهبردهای آن‌ها وجود دارد؟ فرضیه اصلی این است که: هر دو کشور با وجود تفاوت در رویکردهای اجرایی، در تلاش برای دستیابی به جایگاه رهبر منطقه‌ای در اقتصاد دیجیتال هستند، اما الگوهای متفاوت راهبردی آن‌ها منجر به ایجاد مزیت‌های نسبی متفاوت شده است. این مطالعه با استفاده از روش تطبیقی، راهبردهای اقتصاد دیجیتال عربستان سعودی و امارات متحده را از لحاظ شاخص‌های رقابت‌پذیری دیجیتال، سرمایه‌گذاری در فناوری و تأثیر بر تولید ناخالص داخلی مورد مقایسه قرار می‌دهد. یافته‌های ما نشان می‌دهد که هر یک از این کشورها مسیر متفاوتی را در پیش گرفته است. امارات با جذب سرمایه خارجی و تبدیل شدن به قطب خدمات دیجیتال منطقه، رویکردی شبکه‌محور و باز اتخاذ کرده است. در مقابل، عربستان با اتکا به بازار بزرگ داخلی و سرمایه‌گذاری‌های دولتی گسترده، مسیر دولت‌محور و بومی‌سازی فناوری را برگزیده است. این رقابت نه تنها موجب بازتوزیع نقش‌های اقتصادی در منطقه شده، بلکه الگوی نوینی از رقابت ژئواکونومیک را پدید آورده که در آن فناوری دیجیتال به ابزار اصلی اعمال نفوذ اقتصادی تبدیل شده است.

کلیدواژه‌ها:

رقابت ژئواکونومیک، اقتصاد دیجیتال، خلیج فارس، عربستان سعودی، امارات متحده عربی.

* نویسنده مسئول:

دکتر فرشته بهرامی پور

نشانی: دکتری، روابط بین الملل،
دانشکده علوم اداری و اقتصاد،
دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.
پست الکترونیک:

f.bahramipoor73@ase.ui.ac.ir

استناد به این مقاله:

بهرامی پور، فرشته و پوررمضان، پرهام. (۱۴۰۴). ارزیابی اقتصاد دیجیتال با نگاه به واقعیت‌ها و چالش‌ها: مطالعه موردی کشورهای منتخب عربی. *مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، ۷(۳)، ۱۱۲-۱۴۰.

۱. مقدمه

با ورود جهان به عصر دیجیتال، مفهوم قدرت و رقابت میان کشورها دچار تحولات بنیادی شده است. در این رقابت جدید، دیگر صرفاً منابع طبیعی و ظرفیت‌های نظامی تعیین‌کننده نیست، بلکه فناوری‌های دیجیتال، داده‌ها و زیرساخت‌های سایبری به ابزارهای نوین اعمال قدرت تبدیل شده‌اند. این پدیده که در ادبیات علمی با عنوان «ژئواکونومیک دیجیتال» شناخته می‌شود، نشان می‌دهد که چگونه کشورها از ابزارهای اقتصادی برای دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک استفاده می‌کنند.

منطقه خلیج فارس به‌عنوان یکی از مناطق استراتژیک جهان، در سال‌های اخیر تحولات قابل توجهی را در زمینه اقتصاد دیجیتال تجربه کرده است. کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس، با درک اهمیت فزاینده تحول دیجیتال، سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در این حوزه انجام داده‌اند. این تحول نه تنها برای تنوع‌بخشی به اقتصادهای نفت‌محور، بلکه برای تقویت جایگاه ژئواکونومیک منطقه در سطح جهانی صورت گرفته است. در میان این کشورها، عربستان سعودی و امارات متحده عربی به‌عنوان دو قدرت اقتصادی منطقه، رویکردهای متفاوت اما مؤثری را در پیش گرفته‌اند. عربستان با اجرای برنامه «چشم‌انداز ۲۰۳۰» بر تنوع‌بخشی اقتصاد و توسعه زیرساخت‌های دیجیتال تمرکز کرده، در حالی که امارات با استراتژی‌های «دبی هوشمند» و «ابوظبی ۲۰۳۰» به دنبال تبدیل شدن به هاب فناوری منطقه است. این تفاوت در رویکردها، زمینه‌ای مناسب برای مطالعه تطبیقی رقابت ژئواکونومیک در اقتصاد دیجیتال فراهم می‌آورد.

از منظر نظری، این پژوهش بر سه ستون اصلی استوار است: نظریه اقتصاد دیجیتال که تأثیر فناوری‌های نوین بر ساختارهای اقتصادی را بررسی می‌کند، نظریه ژئواکونومیک که نحوه استفاده از ابزارهای اقتصادی برای دستیابی به اهداف ژئوپلیتیک را تحلیل می‌کند و نظریه رقابت‌پذیری دیجیتال که عوامل مؤثر بر مزیت رقابتی در عصر دیجیتال را شناسایی می‌نماید. این چارچوب نظری، امکان تحلیل عمیق رقابت میان کشورهای هدف را فراهم می‌آورد. هدف اصلی این پژوهش، شناسایی و تحلیل چگونگی شکل‌گیری رقابت ژئواکونومیک در حوزه اقتصاد دیجیتال میان عربستان سعودی و امارات متحده عربی است. در راستای این هدف، پژوهش حاضر در پی پاسخگویی به سؤالات زیر است: چه عواملی منجر به تبدیل اقتصاد دیجیتال به عرصه رقابت ژئواکونومیک شده است؟ راهبردهای دیجیتال این دو کشور چه تفاوت‌هایی با

یکدیگر دارند؟ و چگونه این رقابت بر ساختار اقتصادی منطقه خلیج فارس تأثیر گذاشته است؟

اهمیت مطالعه این رقابت از آن جهت است که اقتصاد دیجیتال نه تنها بر شاخص‌های اقتصادی نظیر رشد تولید ناخالص داخلی و اشتغال اثرگذار است، بلکه پیامدهای ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی عمیقی نیز به همراه دارد. کنترل پلتفرم‌ها، جریان داده‌ها و شبکه‌های دیجیتال می‌تواند به ابزار جدیدی برای اعمال نفوذ اقتصادی و سیاسی در سطح منطقه‌ای بدل شود. از این رو، بررسی رقابت دیجیتال میان عربستان و امارات می‌تواند به درک بهتر تحولات قدرت در خلیج فارس و چگونگی بازتعریف نقش دولت‌ها در اقتصاد دیجیتال کمک کند. این مقاله با تمرکز بر ایندو کشور، می‌کوشد نشان دهد که چگونه اقتصاد دیجیتال به یکی از کانون‌های اصلی رقابت ژئواکونومیک در منطقه خلیج فارس تبدیل شده و چه پیامدهایی برای آینده نظم اقتصادی منطقه‌ای به همراه دارد.

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در دهه گذشته به بررسی جنبه‌های مختلف رقابت ژئواکونومیک در منطقه خلیج فارس و نقش اقتصاد دیجیتال در آن پرداخته‌اند. تاجیک و موسوی شفایی (۱۴۰۴) در مطالعه جامع «رقابت ژئواکونومیک چین و آمریکا در حوزه شورای همکاری خلیج فارس» با استفاده از نظریه گذار قدرت، نشان داده‌اند که رقابت میان قدرت‌های بزرگ بر اساس سه مؤلفه اصلی تجارت، سرمایه‌گذاری و انتقال فناوری شکل گرفته و تأثیر مستقیم بر راهبردهای اقتصاد دیجیتال کشورهای منطقه داشته است. آن‌ها تأکید می‌کنند که این رقابت موجب تأثیرگذاری بر نظم ژئواکونومیک منطقه شده و تغییرات عمیق در زنجیره جهانی ارزش ایجاد کرده است. حریری و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهش «راهبردهای هوش مصنوعی در عربستان و امارات و پیامدهای آن بر امنیت منطقه‌ای» با استفاده از چارچوب نظری کپنهاگ نشان داده‌اند که عربستان سعودی و امارات متحده عربی به‌عنوان بازیگران مهمی در چشم‌انداز جهانی هوش مصنوعی ظاهر شده و سرمایه‌گذاری چشمگیری در تحقیق، توسعه و پیاده‌سازی هوش مصنوعی در بخش‌های مختلف انجام داده‌اند. این مطالعه تأکید می‌کند که به نظر می‌رسد موازنه قدرت در آینده نه‌چندان دور با حرکت کشورهای خاورمیانه‌ای به سمت فناوری‌های جدید هوش مصنوعی تغییر خواهد کرد و موجب تشدید رقابت قدرت‌های منطقه‌ای خواهد شد. استیل (۲۰۲۵) در گزارش «تحول دیجیتال در خاورمیانه: از چشم‌انداز تا اجرا» بر اساس نظرسنجی از کسب‌وکارهای عربستان

سعودی، مصر، کویت، قطر و امارات متحده عربی، نشان داده‌اند که تحول دیجیتال یک ضرورت استراتژیک اقتصادی برای کشورهای منطقه است. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد که اولویت‌های اصلی کسب‌وکارهای منطقه شامل تحول دیجیتال، پذیرش فناوری و ادغام هوش مصنوعی و اتوماسیون است. آلمبوس و همکاران (۲۰۲۵) در مطالعه «حکمرانی هوش مصنوعی در کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس: تحلیل تطبیقی» تأکید کرده‌اند که امارات و عربستان سعودی در مقایسه با سایر کشورهای منطقه، اراده سیاسی قوی‌تر و چارچوب‌های سیاستی منسجم‌تری در حوزه هوش مصنوعی دارند. این مطالعه نشان می‌دهد که این دو کشور الگوهای متفاوتی در حکمرانی فناوری اتخاذ کرده‌اند که بر رقابت ژئواکونومیک منطقه تأثیر گذاشته است. کالویری (۲۰۲۵) در پژوهش «رقابت دیجیتال و هم‌راستاسازی راهبردی» تحلیل عمیقی از رقابت دیجیتال میان عربستان و امارات ارائه داده و نشان می‌دهد که عربستان تحت برنامه «چشم‌انداز ۲۰۳۰» تحول دیجیتال موازی را راه‌اندازی کرده، درحالی‌که امارات استراتژی جامع‌تری در پیش گرفته است. این مطالعه تأکید می‌کند که این دو کشور تنها گیرندگان منفعل فناوری چینی نیستند، بلکه بازیگران فعالی در شکل‌دهی به رقابت ژئواکونومیک منطقه‌ای محسوب می‌شوند.

این پیشینه پژوهشی نشان می‌دهد که اگرچه مطالعات موجود به‌طور پراکنده به ابعاد مختلف رقابت ژئواکونومیک، تحول دیجیتال و حکمرانی فناوری در منطقه خلیج فارس پرداخته‌اند، اما همچنان خلأ قابل توجهی در تحلیل تطبیقی و یکپارچه رقابت ژئواکونومیک دیجیتال میان عربستان سعودی و امارات متحده عربی وجود دارد. بخش عمده‌ای از پژوهش‌ها یا بر نقش قدرت‌های بزرگ و تأثیر آن‌ها بر منطقه تمرکز داشته‌اند، یا اقتصاد دیجیتال را صرفاً از منظر سیاست‌گذاری فناورانه، تحول کسب‌وکار و یا حکمرانی هوش مصنوعی بررسی کرده‌اند، بدون آنکه این مؤلفه‌ها را در چارچوبی منسجم از رقابت ژئواکونومیک منطقه‌ای تحلیل کنند. افزون بر این، مطالعات معدودی به مقایسه مستقیم راهبردهای دیجیتال عربستان و امارات پرداخته‌اند و در صورت پرداختن نیز، اغلب فاقد پیوند نظام‌مند میان شاخص‌های اقتصاد دیجیتال، الگوهای مداخله دولت و پیامدهای ژئواکونومیک آن‌ها بوده‌اند. از این‌رو، نیاز به پژوهشی که با رویکردی تطبیقی و در چارچوب نظری اقتصاد دیجیتال و ژئواکونومی، به بررسی هم‌زمان راهبردها، ابزارها و پیامدهای رقابت دیجیتال این دو کشور بپردازد، به‌وضوح احساس می‌شود. پژوهش حاضر با تمرکز بر این خلأ، می‌کوشد تصویری جامع‌تر از چگونگی تبدیل اقتصاد دیجیتال به عرصه‌ای

محوری برای رقابت ژئواکونومیک در خلیج فارس ارائه دهد و به ادبیات موجود در این حوزه افزوده‌ای تحلیلی و منسجم بیفزاید.

۳. چارچوب مفهومی

تحولات فناورانه در دهه‌های اخیر، بنیان‌های اقتصاد سیاسی بین‌الملل و مناسبات قدرت میان دولت‌ها را به‌طور بنیادین دگرگون کرده است. در گذشته، فرآیندهای دیپلماتیک، مالی و تجاری به ارتباطات فیزیکی، انتقال کند اطلاعات و کنترل متمرکز داده‌ها وابسته بودند؛ امری که هم هزینه مبادله را افزایش می‌داد و هم سرعت تصمیم‌گیری را کاهش می‌داد. با ظهور اینترنت و فناوری‌های دیجیتال، دسترسی به اطلاعات به‌صورت تقریباً آنی امکان‌پذیر شد و جمع‌آوری، پردازش و انتقال داده‌ها به عنصر زیرساختی اغلب ساختارهای اقتصاد سیاسی بین‌الملل تبدیل گردید. امروزه زنجیره‌های ارزش جهانی، نظام پولی و مالی، جریان‌های سرمایه‌گذاری خارجی و حتی حفاظت از مالکیت معنوی، به‌شدت متکی بر زیرساخت‌های دیجیتال هستند (Brass & Hornsby, 2019: 616-627). در چنین بستری، فناوری دیجیتال صرفاً یک ابزار فنی نیست، بلکه به منبعی راهبردی برای بازتوزیع قدرت اقتصادی در سطح جهانی بدل شده است. در نتیجه این تحولات، جهان به تدریج وارد مرحله‌ای شده است که از آن با عنوان «اقتصاد دیجیتال» یاد می‌شود. اقتصاد دیجیتال پس از اقتصاد کشاورزی و صنعتی، شکل مسلط جدیدی از سازمان‌دهی فعالیت‌های اقتصادی است که در آن داده به عنصر کلیدی تولید تبدیل شده و نقش محوری در ایجاد ارزش ایفا می‌کند. توسعه فناوری‌های دیجیتال موجب تغییرات عمیق در شیوه‌های تولید، سبک زندگی، الگوهای مصرف و حتی حکمرانی شده و به نیرویی تعیین‌کننده در بازآرایی منابع تولید جهانی، تغییر ساختار اقتصاد بین‌الملل و تحول در الگوهای رقابت میان کشورها تبدیل شده است (Li & Jia, 2023: 482). تغییر در عناصر اصلی اقتصاد دیجیتال، زمینه‌ساز ظهور صنایع جدید، مدل‌های نوین کسب‌وکار و سناریوهای تازه‌ای از تعامل اقتصادی شده است.

اصطلاح «اقتصاد دیجیتال» نخستین بار در دهه ۱۹۹۰ مطرح شد و دان تاپسکات در سال ۱۹۹۵ با انتشار کتاب «اقتصاد دیجیتال: وعده و خطر در عصر هوش شبکه‌ای» آن را به ادبیات علمی وارد کرد. در مراحل اولیه، اقتصاد دیجیتال عمدتاً با تجارت الکترونیک، زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری، شبکه‌های مخابراتی، خدمات مالی الکترونیکی و بازاربایی اینترنتی شناخته می‌شد. این مرحله که هم‌زمان با گسترش صنعت کامپیوتر بود، بیش از آنکه به دگرگونی

کامل ساختار اقتصاد منجر شود، بخش اطلاعات و ارتباطات را متحول کرد (Prodanov, 2020: 225). با این حال، تداوم نوآوری‌های فناورانه موجب شد اقتصاد دیجیتال از یک بخش محدود فراتر رفته و به چارچوبی فراگیر برای سازمان‌دهی کل اقتصاد تبدیل شود. در تعریف گسترده، اقتصاد دیجیتال اقتصادی است که در آن فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، شبکه‌های دیجیتال و تبادل داده‌ها، به عوامل اصلی تولید، توزیع و مبادله بدل می‌شوند. اتکینسون و مکی (۲۰۰۷) اقتصاد دیجیتال را کاربرد فراگیر فناوری اطلاعات در تمامی ابعاد اقتصادی، از عملکرد درونی دولت‌ها و بنگاه‌ها تا تعاملات میان سازمان‌ها و افراد، تعریف می‌کنند (مصباحی، ۱۴۰۲: ۶۴). در چنین اقتصادی، دیجیتال‌سازی به موتور محرکه رشد اقتصادی، افزایش بهره‌وری و خلق اشتغال تبدیل شده و دولت‌ها به‌طور فزاینده‌ای به دنبال سیاست‌هایی برای توسعه این حوزه هستند (یوسفی و همکاران، ۱۴۰۳: ۲۱-۲۰).

هم‌زمان با گسترش اقتصاد دیجیتال، بُعد ژئواکونومیک این تحولات نیز برجسته‌تر شده است. ژئواکونومی به استفاده هدفمند از ابزارهای اقتصادی برای تحقق اهداف ژئوپلیتیکی و افزایش نفوذ بین‌المللی اشاره دارد (Blackwill & Harris, 2016: 20-22). در این چارچوب، زیرساخت‌های دیجیتال، پلتفرم‌ها، جریان داده‌ها و فناوری‌های نوظهور به ابزارهای جدید قدرت ژئواکونومیک تبدیل شده‌اند. برخلاف گذشته که منابع طبیعی و موقعیت جغرافیایی محور رقابت بودند، در اقتصاد دیجیتال، توانایی کشورها در کنترل شبکه‌ها، استانداردها و اکوسیستم‌های فناورانه تعیین‌کننده جایگاه آن‌ها در نظم اقتصادی بین‌الملل است (Farrell & Newman, 2019: 42-45). در این میان، مفهوم «رقابت‌پذیری دیجیتال» به‌عنوان پیونددهنده اقتصاد دیجیتال و ژئواکونومی اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. رقابت‌پذیری دیجیتال به ظرفیت کشورها برای توسعه، جذب و بهره‌برداری مؤثر از فناوری‌های دیجیتال در جهت افزایش بهره‌وری، نوآوری و قدرت اقتصادی اشاره دارد (IMD, 2023). شاخص‌هایی نظیر سرمایه‌گذاری در فناوری، کیفیت زیرساخت‌های دیجیتال، سرمایه انسانی، حکمرانی داده و نقش دولت در هدایت تحول دیجیتال، از عناصر کلیدی این رقابت‌پذیری محسوب می‌شوند. در سطح بین‌المللی، کشورهایی که از رقابت‌پذیری دیجیتال بالاتری برخوردارند، قادرند نقش فعال‌تری در شکل‌دهی به زنجیره‌های ارزش جهانی و قواعد اقتصاد دیجیتال ایفا کنند. فناوری‌های نوظهوری نظیر هوش مصنوعی، اینترنت اشیا، بلاک‌چین، شبکه‌های نسل پنجم، واقعیت افزوده و محاسبات کوانتومی، شتاب‌دهنده‌های اصلی اقتصاد دیجیتال به‌شمار می‌روند و پیامدهای ژئواکونومیک

گسترده‌ای به همراه دارند. برآوردهای آنکتاد نشان می‌دهد که ارزش تجارت الکترونیک جهانی طی سال‌های اخیر رشد قابل توجهی داشته و سهم فزاینده‌ای از آن به تعاملات فرامرزی اختصاص یافته است (UNCTAD, 2024: 12). همچنین، مجمع جهانی اقتصاد پیش‌بینی می‌کند که بخش عمده ارزش اقتصادی جدید در دهه آینده از طریق پلتفرم‌های دیجیتال ایجاد خواهد شد (Yasar, 2023). در نهایت، این پژوهش بر این فرض استوار است که رقابت ژئوآکونومیک در خلیج فارس، به‌طور فزاینده‌ای در بستر اقتصاد دیجیتال و از مسیر رقابت‌پذیری دیجیتال شکل می‌گیرد. عربستان سعودی و امارات متحده عربی، با اتخاذ راهبردهای متفاوت در توسعه زیرساخت‌های دیجیتال، نقش دولت و جذب سرمایه، می‌کوشند از اقتصاد دیجیتال به‌عنوان ابزار افزایش قدرت ژئوآکونومیک خود بهره‌گیرند. بر این اساس، این پژوهش با تلفیق سه ستون نظری اقتصاد دیجیتال، ژئوآکونومی و رقابت‌پذیری دیجیتال، چارچوبی تحلیلی ارائه می‌دهد که امکان مقایسه نظام‌مند راهبردهای دیجیتال دو کشور و ارزیابی پیامدهای آن بر جایگاه منطقه‌ای آن‌ها را فراهم می‌سازد.

۳-۱. استراتژی اقتصاد دیجیتال عربستان

استراتژی اقتصاد دیجیتال عربستان سعودی در چارچوب برنامه جامع «چشم‌انداز ۲۰۳۰» شکل گرفته و به‌عنوان یکی از ستون‌های اصلی تنوع‌بخشی اقتصادی این کشور عمل می‌کند. این راهبرد با هدف تبدیل عربستان از اقتصادی وابسته به نفت به اقتصادی مبتنی بر دانش و فناوری طراحی شده و در سال‌های اخیر شاهد پیشرفت‌های چشمگیری بوده است که نشان‌دهنده عزم جدی دولت برای دستیابی به جایگاه رهبری در اقتصاد دیجیتال منطقه و جهان است. بر اساس گزارش رسمی چشم‌انداز ۲۰۲۴، اقتصاد دیجیتال عربستان سعودی در سال ۲۰۲۴ به ارزش ۱۳۲ میلیارد دلار رسیده و ۱۵.۶ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را تشکیل می‌دهد که نسبت به سال ۲۰۲۲، حدود ۱.۶ درصد افزایش یافته است (Vi- 15: 2030 Annual Report, 2024). این رشد قابل توجه نشان‌دهنده موفقیت دولت در دستیابی به اهداف تعیین شده در حوزه تحول دیجیتال است و در مقایسه با سایر کشورهای منطقه، جایگاه ممتازی را برای عربستان ایجاد کرده است. در این میان، سازمان داده و هوش مصنوعی عربستان سعودی^۱ که در آگوست ۲۰۱۹ تأسیس شد، به‌عنوان نهاد هدایت‌کننده اصلی در این حوزه عمل می‌کند و با هدف قرار دادن عربستان سعودی به‌عنوان قطب جهانی

1. Saudi Data & AI Authority (SDAIA)

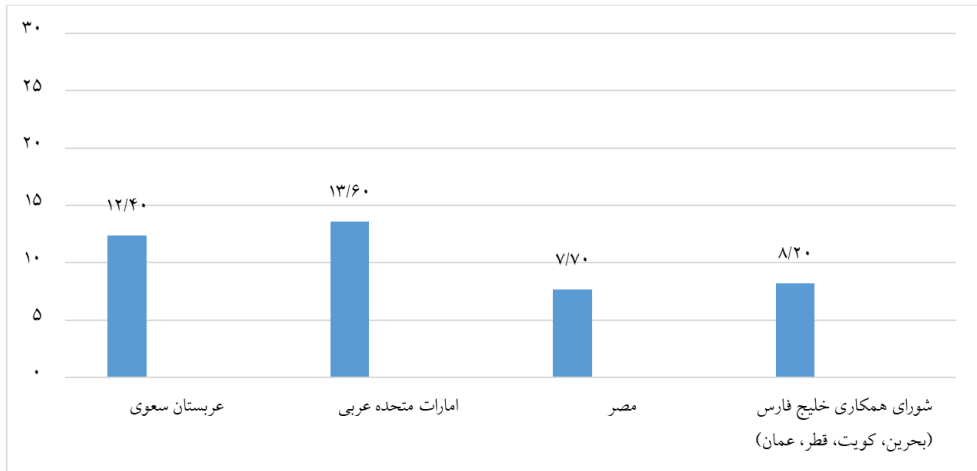
داده و هوش مصنوعی، راهبرد ملی سه مرحله‌ای را اجرا می‌کند: توانمندسازی ملی (۲۰۲۱)، متخصص (۲۰۲۵) و پیشرو صنعت (۲۰۳۰) (SDAIA, 2020: 3).

سرمایه‌گذاری‌های کلان دولت عربستان در زیرساخت دیجیتال طی شش سال گذشته از ۲۴.۸ میلیارد دلار فراتر رفته است و این رقم نشان‌دهنده تعهد جدی دولت به ایجاد زیرساخت‌های قوی برای پشتیبانی از اقتصاد دیجیتال است (U.S. Trade Administration, 2024). این سرمایه‌گذاری‌های گسترده شامل توسعه شبکه‌های 5G، مراکز داده و زیرساخت ابری می‌شود که هر یک به‌تنهایی نقش حیاتی در موفقیت کلی استراتژی دارند. در حال حاضر، پوشش شبکه 5G در کشور به ۷۷ درصد رسیده که به‌طور قابل‌توجهی بالاتر از میانگین جهانی است و در ریاض، این پوشش از ۹۴ درصد فراتر می‌رود (U.S. Trade Administration, 2024). این دستاورد قابل‌توجه نشان‌دهنده سرعت بالای اجرای پروژه‌های زیرساختی و پیشی گرفتن از بسیاری از کشورهای توسعه یافته است.

بخش فناوری اطلاعات و ارتباطات عربستان سعودی که بزرگ‌ترین و سریع‌ترین رشد را در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا دارد، در سال ۲۰۲۴ به ارزش ۴۸ میلیارد دلار رسیده و ۳۸۱ هزار شغل ماهر ایجاد کرده است که این رقم نشان‌دهنده موفقیت کشور در ایجاد فرصت‌های شغلی باکیفیت در حوزه‌های فناوری و کمک به کاهش وابستگی به بخش نفت است (Vision 2030 Annual Report, 2024: 15). در همین راستا، نفوذ اینترنت در کشور به ۹۹ درصد رسیده و سرعت اینترنت موبایل دو برابر شده و به ۲۱۵ مگابیت در ثانیه رسیده که عربستان را در میان ۱۰ کشور برتر جهان در زمینه سرعت اینترنت موبایل قرار داده است (U.S. Trade Administration, 2024).

در حوزه هوش مصنوعی و داده، عربستان سعودی پیشرفت‌های چشمگیری داشته است. بر اساس پیش‌بینی‌های شرکت بین‌المللی پرایس واتر هاوز کوپرز، هوش مصنوعی تا سال ۲۰۳۰ حدود ۱۳۵ میلیارد دلار به اقتصاد عربستان سعودی کمک خواهد کرد که این کشور را به بزرگ‌ترین ذی‌نفع فناوری هوش مصنوعی در خاورمیانه تبدیل می‌کند و نشان‌دهنده اهمیت استراتژیک این فناوری در چشم‌انداز اقتصادی عربستان است (PwC, 2020).

2. PricewaterhouseCoopers (PwC)

Source: (PwC, 2020)

نمودار ۱. سهم هوش مصنوعی در تولید ناخالص داخلی خاورمیانه تا ۲۰۳۰

هزینه‌های هوش مصنوعی در سال ۲۰۲۴ از ۷۲۰ میلیون دلار فراتر رفته و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۷ به ۱.۹ میلیارد دلار برسد که این رشد سریع با نرخ رشد مرکب سالانه ۴۰ درصد نشان‌دهنده تعهد جدی دولت به توسعه این فناوری است. رتبه‌بندی بین‌المللی عربستان سعودی در حوزه هوش مصنوعی نیز قابل توجه است. این کشور در شاخص استراتژی دولت برای هوش مصنوعی مجله رسانه لاک‌پشت^۳ در سال ۲۰۲۳ رتبه اول جهانی را کسب کرده و در رتبه‌بندی شاخص توسعه دولت الکترونیک سازمان ملل^۴ شاهد جهش ۲۵ پله‌ای بوده و به رتبه ششم جهانی دست یافته است که این پیشرفت نشان‌دهنده کیفیت بالای خدمات دیجیتال دولتی و سیاست‌گذاری مؤثر در این حوزه است. همچنین، عربستان سعودی در رتبه‌بندی شاخص امنیت سایبری جهانی سال ۲۰۲۳ رتبه دوم را کسب کرده که نشان‌دهنده توجه جدی به امنیت در فضای دیجیتال است (U.S. Trade Administration, 2024). خدمات دولت الکترونیک عربستان سعودی نیز پیشرفت قابل توجهی داشته است. ۹۷ درصد از خدمات دولتی به صورت الکترونیکی ارائه می‌شود که شامل بیش از ۵۳۰۰ خدمت مختلف است و این رقم نشان‌دهنده موفقیت دولت در دیجیتالی‌سازی

3. Tortoise Media

4. UN EGDI

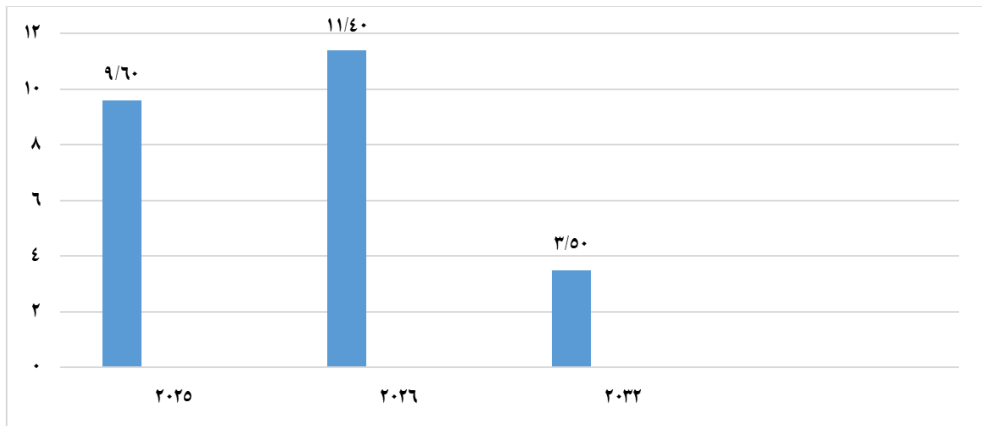
خدمات عمومی و کاهش بروکراسی است. در همین راستا، نرخ تکمیل شاخص توسعه دولت الکترونیک در سال ۲۰۲۱ به ۸۴ درصد رسیده که نسبت به ۶۰ درصد در سال ۲۰۱۷ پیشرفت قابل توجهی محسوب می‌شود (MCIT Annual Report, 2022: 45- 47).

بخش فناوری مالی عربستان سعودی نیز رشد فوق‌العاده‌ای داشته است. تعداد شرکت‌های فین‌تک^۵ فعال از ۱۰ شرکت در سال ۲۰۱۸ به بیش از ۲۶۱ شرکت تا پایان سال ۲۰۲۴ رسیده و از هدف تعیین شده برای سال ۲۰۲۵ که ۲۳۰ شرکت بود، فراتر رفته است. این رشد سریع نشان‌دهنده جذابیت محیط کسب‌وکار برای استارت‌آپ‌های فین‌تک و موفقیت سیاست‌های حمایتی دولت است. در همین راستا، پرداخت‌های الکترونیکی به ۷۹ درصد از تمام تراکنش‌های خرده‌فروشی در سال ۲۰۲۴ رسیده که نسبت به سال گذشته ۱۲ درصد افزایش داشته و نشان‌دهنده پذیرش گسترده فناوری‌های پرداخت دیجیتال توسط شهروندان است (Thunes, 2024: 1). بازار تجارت الکترونیک عربستان سعودی نیز رشد قابل توجهی داشته است. ارزش این بازار در سال ۲۰۲۳ به ۵.۱۵ میلیارد دلار رسیده که ۶ درصد از بازار خرده‌فروشی ۹۲.۶ میلیارد دلاری کشور را تشکیل می‌دهد و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۷ به ۲۳.۴۶ میلیارد دلار برسد. تعداد کاربران تجارت الکترونیک نیز پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۵ به ۳۴.۵ میلیون نفر برسد که نشان‌دهنده پذیرش گسترده این فناوری توسط مصرف‌کنندگان است (U.S. Trade Administration, 2024).

در حوزه شهرهای هوشمند، پروژه نئوم^۶ به‌عنوان نمونه‌ای از جاه‌طلبی‌های عربستان سعودی در حوزه نوآوری، نشان‌دهنده دیدگاه بلندمدت دولت برای تبدیل شدن به رهبر فناوری است. این پروژه ۵۰۰ میلیارد دلاری که بخشی از برنامه چشم‌انداز ۲۰۳۰ محسوب می‌شود، به‌عنوان اولین شهر شناختی کاملاً مستقل جهان طراحی شده و انتظار می‌رود تا سال ۲۰۳۰ به بهره‌برداری برسد (Infomineo, 2024). بازار شهرهای هوشمند عربستان سعودی پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۲ به ۳۲.۶ میلیارد دلار برسد که نشان‌دهنده رشد مرکب سالانه ۱۹.۱ درصدی است و این رشد نشان‌دهنده تعهد دولت به توسعه فناوری‌های شهر هوشمند و ایجاد محیط زندگی پیشرفته برای شهروندان است (نمودار ۲) (PS Market Research, 2024: 1).

5. Financial technology (FinTech)

6. NEOM

Source: (PS Market Research, 2024, p. 1)

نمودار ۲. بازار شهرهای هوشمند عربستان سعودی

در حوزه مراکز داده و محاسبات ابری، دولت عربستان برنامه ۱۸ میلیارد دلاری برای ساخت شبکه‌ای از مراکز داده در مقیاس بزرگ تا سال ۲۰۳۰ اعلام کرده است که ظرفیت ۱.۳ گیگاوات را خواهد داشت (Capacity Global, 2024). همچنین، هزینه‌های محاسبات ابری پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۷ از ۴.۷ میلیارد دلار فراتر رود که نشان‌دهنده رشد مرکب سالانه ۲۵ درصدی است (U.S. Trade Administration, 2024). این سرمایه‌گذاری‌های کلان نشان‌دهنده درک دولت از اهمیت زیرساخت‌های داده برای موفقیت در اقتصاد دیجیتال است.

بازار اینترنت اشیا^۷ عربستان سعودی نیز پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۵ به ۲.۹ میلیارد دلار برسد که نشان‌دهنده نرخ رشد سالانه ۱۲.۸ درصدی است و این رشد نشان‌دهنده پذیرش گسترده فناوری‌های متصل در بخش‌های مختلف اقتصادی است. در همین راستا، نرخ اشتراک‌های موبایل به ۱۹۸ درصد از جمعیت رسیده که بالاتر از میانگین جهانی است و نشان‌دهنده نفوذ بالای فناوری‌های موبایل در جامعه عربستان است. در حوزه امنیت سایبری، هزینه‌ها پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۷ به ۱.۶ میلیارد

7. Internet of Things (IOT)

دلار برسد که نشان‌دهنده توجه جدی دولت به حفاظت از زیرساخت‌های دیجیتال است. این سرمایه‌گذاری در امنیت سایبری نه تنها برای حفاظت از داده‌ها و سیستم‌ها ضروری است، بلکه برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ایجاد اعتماد در محیط دیجیتال نیز حیاتی است. رتبه‌بندی‌های بین‌المللی عربستان سعودی در حوزه رقابت‌پذیری دیجیتال نیز قابل توجه است. این کشور در رتبه‌بندی کلی رقابت‌پذیری IMD سال ۲۰۲۳ رتبه ۱۷ را کسب کرده و در رتبه‌بندی شاخص توسعه ICT سازمان ملل رتبه دوم را در میان کشورهای G20 دارد (U.S. Trade Administration, 2024). همچنین، ریاض به‌عنوان پایتخت کشور، در رتبه‌بندی شهرهای هوشمند IMD رتبه ۳۰ جهانی را کسب کرده و نسبت به سال گذشته ۲۳ پله صعود کرده است (MCIT Annual Report, 2022: 48).

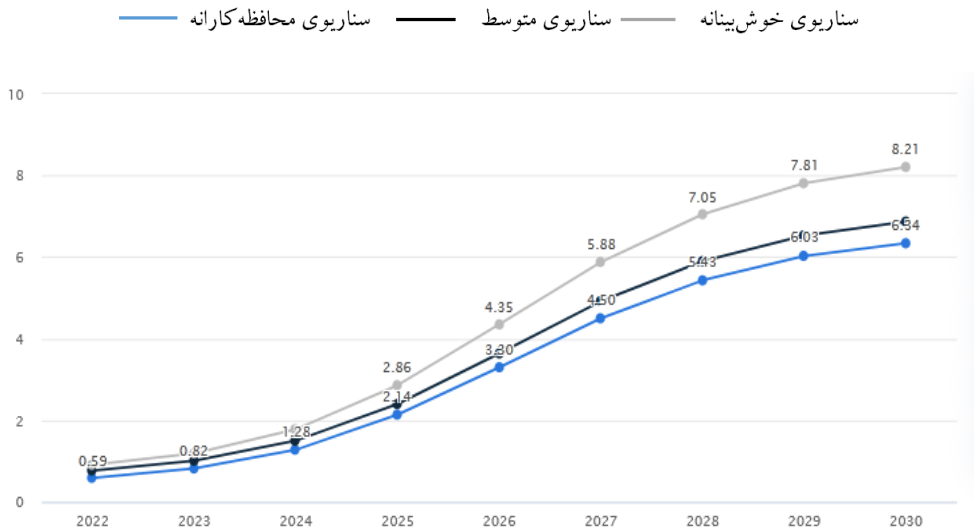
باوجود پیشرفت‌های چشمگیر، عربستان سعودی همچنان با چالش‌هایی مانند کمبود نیروی متخصص در حوزه فناوری، نیاز به تقویت بیشتر امنیت سایبری و ضرورت توسعه بیشتر زیرساخت‌های داده مواجه است. بااین‌حال، تعهد دولت به سرمایه‌گذاری در این حوزه و اهداف بلندپروازانه تعیین شده، نشان‌دهنده عزم جدی برای تبدیل شدن به رهبر منطقه‌ای در اقتصاد دیجیتال است. راهبرد ملی داده و هوش مصنوعی عربستان سعودی با اهداف مشخصی مانند افزایش بیش از ۲۰ هزار متخصص و کارشناس داده و هوش مصنوعی، جذب حدود ۷۵ میلیارد ریال سعودی سرمایه‌گذاری در داده و هوش مصنوعی و ایجاد بیش از ۳۰۰ استارت‌آپ تا سال ۲۰۳۰، چارچوب روشنی برای آینده فراهم کرده است (SDAIA, 2020: 8).

۳-۲. استراتژی اقتصاد دیجیتال امارات متحده عربی

استراتژی اقتصاد دیجیتال امارات متحده عربی در چارچوب برنامه جامع «امارات صد ساله ۲۰۷۱» شکل گرفته و به‌عنوان یکی از ستون‌های اصلی تبدیل این کشور از اقتصاد نفتی به اقتصاد دانش‌بنیان طراحی شده است. این راهبرد با هدف تبدیل امارات به بهترین کشور جهان تا سال ۲۰۷۱ و رهبری در حوزه نوآوری و فناوری در منطقه و جهان اجرا می‌شود و در سال‌های اخیر شاهد پیشرفت‌های چشمگیری بوده است که نشان‌دهنده عزم جدی دولت برای دستیابی به جایگاه رهبری در اقتصاد دیجیتال جهانی است. بر اساس گزارش رسمی

وزارت بازرگانی آمریکا، اقتصاد دیجیتال امارات متحده عربی در حال حاضر ۱۲ درصد از تولید ناخالص داخلی غیرنفتی کشور را تشکیل می‌دهد و هدف‌گذاری شده است تا سال ۲۰۳۰ این سهم به ۲۰ درصد افزایش یابد (U.S. Trade Administration, 2024). این رشد قابل توجه نشان‌دهنده موفقیت دولت در دستیابی به اهداف تعیین شده در حوزه تحول دیجیتال است و در مقایسه با سایر کشورهای منطقه، جایگاه متمیزی را برای امارات ایجاد کرده است. در این میان، بازار فناوری اطلاعات و ارتباطات امارات که بزرگ‌ترین و سریع‌ترین رشد را در منطقه خاورمیانه دارد، در سال ۲۰۲۴ به ارزش ۵۲.۲۳ میلیارد دلار رسیده و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۰ به ۸۵.۲۴ میلیارد دلار برسد که نشان‌دهنده نرخ رشد مرکب سالانه ۱۰.۲۹ درصدی است (Mordor Intelligence, 2024: 1).

در حوزه هوش مصنوعی، امارات متحده عربی پیشرفت‌های چشمگیری داشته است. بر اساس پیش‌بینی‌های PwC، هوش مصنوعی تا سال ۲۰۳۰ حدود ۹۶ میلیارد دلار به اقتصاد امارات کمک خواهد کرد که معادل ۱۳.۶ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور است و این کشور را به یکی از بزرگ‌ترین ذی‌نفعان فناوری هوش مصنوعی در منطقه تبدیل می‌کند (U.S. Trade Administration, 2024). در همین راستا، استراتژی ملی هوش مصنوعی امارات ۲۰۳۱ که توسط سازمان داده و هوش مصنوعی امارات تدوین شده، شامل هشت هدف استراتژیک کلیدی است که از ایجاد شهرت به‌عنوان مقصدی برای هوش مصنوعی تا توسعه اکوسیستم حاصلخیز و جذب استعدادها را در برمی‌گیرد (MB- ZUAI, 2031: 5). رتبه‌بندی‌های بین‌المللی امارات در حوزه دولت الکترونیک نیز قابل توجه است. این کشور در رتبه‌بندی شاخص توسعه دولت الکترونیک سازمان ملل سال ۲۰۲۴ رتبه ۱۱ جهانی را کسب کرده که نسبت به رتبه ۱۳ در سال ۲۰۲۲، دو پله بهبود داشته است. همچنین، امارات در شاخص زیرساخت مخابراتی سازمان ملل امتیاز کامل ۱.۰۰۰۰۰ را کسب کرده و رتبه اول جهانی را در این شاخص دارد که نشان‌دهنده کیفیت بالای زیرساخت‌های دیجیتال کشور است (UN Public Administration, 2024). در همین راستا، دولت امارات در سال ۲۰۲۴ موفق به تکمیل ۱۷۳.۷ میلیون تراکنش دولت دیجیتال شده و بیش از ۵۷ میلیون کاربر از ۱۴۱۹ خدمت دیجیتال بهره‌مند شده‌اند که نشان‌دهنده موفقیت گسترده در دیجیتالی‌سازی خدمات عمومی است (WAM, 2024).

Source : (Statista, 2024).

نمودار ۳. تأثیر بازار هوش مصنوعی بر تولید ناخالص داخلی امارات متحده عربی

در حوزه فناوری مالی، امارات متحده عربی به‌ویژه دبی، نقش رهبری منطقه‌ای را ایفا می‌کند. دبی میزبان تقریباً نیمی از کل شرکت‌های فین‌تک در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است و در رتبه‌بندی مراکز مالی جهانی، دبی در رتبه ۲۰ و ابوظبی در رتبه ۳۷ جهانی قرار دارند، به‌گونه‌ای که امارات تنها کشور در منطقه است که دو شهر آن در میان ۵۰ شهر برتر جهان قرار دارند. در همین راستا، تبی^۱ اولین استارت‌آپ فین‌تک امارات در پایان سال گذشته بود و این موفقیت نشان‌دهنده رشد قوی اکوسیستم استارت‌آپی در حوزه فناوری مالی است (Fintech Times, 2024). بخش مراکز داده و محاسبات ابری امارات نیز رشد قابل توجهی داشته است. پیش‌بینی می‌شود سرمایه‌گذاری اضافی تا ۱ میلیارد دلار تا سال ۲۰۲۶ در این حوزه انجام شود و نرخ رشد متوسط بازار مراکز داده در امارات ۳.۴۳ درصد بین سال‌های ۲۰۲۲ و ۲۰۲۷ باشد. شرکت‌های بزرگ فناوری مانند مایکروسافت، اوراکل و آمازون وب‌سرویس مناطق ابری خود را در امارات راه‌اندازی کرده‌اند و این کشور به‌عنوان قطب محاسبات ابری منطقه عمل می‌کند (U.S. Trade Administration, 2024).

8. Tabby

در حوزه شهرهای هوشمند، استراتژی بدون کاغذ دبی که در دسامبر ۲۰۲۱ به طور کامل در هر ۴۵ نهاد دولتی اجرا شد، نشان دهنده موفقیت دولت در دیجیتالی سازی کامل خدمات است. این نهادها بیش از ۱۸۰۰ سرویس دیجیتال و بیش از ۱۰۵۰۰ تراکنش کلیدی را ارائه می دهند و این دستاورد نشان دهنده پیشرو بودن امارات در تحول دیجیتال شهری است (U.S. Trade Administration, 2024). در همین راستا، دبی اینترنت سیتی که در سال ۱۹۹۹ تأسیس شد، طی ۱۵ سال گذشته ۱۰۰ میلیارد درهم به تولید ناخالص داخلی دبی کمک کرده و ۶۵ درصد از سهم بخش فناوری دبی را تشکیل می دهد (Dubai Internet City, 2025). در حوزه فناوری موبایل ۵G، امارات اولین کشور در منطقه عربی و چهارمین کشور در سطح جهان در راه اندازی این فناوری بوده است و پیش بینی می شود تعداد گوشی های هوشمند ۵G فعال تا پایان سال ۲۰۲۳ به ۱۶ میلیون دستگاه در منطقه برسد. در همین راستا، شرکت e و پروژه 6G را در ژوئن ۲۰۲۱ معرفی کرد که تخمین زده می شود ۱۰۰ برابر سریع تر از 5G باشد و این نشان دهنده جاه طلبی امارات برای رهبری در فناوری های نسل آینده است (U.S. Trade Administration, 2024).

بخش امنیت سایبری امارات نیز توجه ویژه ای را به خود جلب کرده است. میانگین هزینه حملات سایبری در خاورمیانه بر اساس مطالعه IBM، ۶.۹۳ میلیارد دلار به ازای هر نقض داده است که به طور قابل توجهی بالاتر از میانگین جهانی ۴.۲۴ میلیارد دلار به ازای هر حادثه است و این نشان دهنده اهمیت سرمایه گذاری در امنیت سایبری است. در همین راستا، پیش بینی می شود بازار امنیت سایبری امارات تا سال ۲۰۲۵ به ۴.۵۱ میلیارد دلار برسد و شورای امنیت سایبری امارات که در نوامبر ۲۰۲۰ تشکیل شد، سه سیاست جدید در زمینه «رایانش ابری و امنیت داده»، «امنیت اینترنت اشیا» و «مراکز عملیات امنیت سایبری» تا پایان سال ۲۰۲۴ منتشر کرده است (U.S. Trade Administration, 2024). در حوزه بلاک چین و دارایی های دیجیتال، امارات استراتژی جامعی را دنبال می کند. بازار بلاک چین امارات پیش بینی می شود تا سال ۲۰۳۲ به ۷۲.۶ میلیارد دلار برسد و بازار متاورس امارات با نرخ رشد مرکب سالانه ۲۸ درصد تا سال ۲۰۲۸ رشد کند (MarkNtel Advisors, 2024). در همین راستا، ابوظبی، اکوسیستم دارایی های دیجیتال Hub71+ را با سرمایه گذاری ۲ میلیارد دلاری برای حمایت از استارت آپ های وب ۳، پروژه های متاورس و پروژه های مبتنی بر بلاک چین راه اندازی کرده است (Blocktunix, 2024: 1).

رتبه‌بندی‌های بین‌المللی امارات در حوزه رقابت‌پذیری دیجیتال نیز قابل توجه است. این کشور در رتبه‌بندی کلی رقابت‌پذیری جهانی سال ۲۰۲۵ رتبه ۹ را کسب کرده و نسبت به سال ۲۰۲۴ پنج پله صعود کرده است و از سال ۲۰۲۱ تاکنون ۱۹ پله بهبود داشته است (Chan-dler Government Index, 2025). همچنین، امارات در زمینه پذیرش هوش مصنوعی رتبه اول جهانی را کسب کرده و در کنار سنگاپور (۵۸.۶ درصد)، نروژ (۴۵.۳ درصد) و ایرلند (۴۱.۷ درصد) به‌عنوان رهبران جهانی پذیرش هوش مصنوعی شناخته می‌شود (Fintech News, 2024). بازار اینترنت اشیاء امارات نیز پیش‌بینی می‌شود رشد قابل توجهی داشته باشد و نفوذ اینترنت به ۹۹ درصد رسیده و اتصالات موبایل بیش از ۱۷ میلیون اتصال را شامل می‌شود که نشان‌دهنده زیرساخت قوی دیجیتال کشور است. در همین راستا، حدود ۸۵ درصد از جمعیت به حداقل یک سرویس مالی رسمی دسترسی دارند که نشان‌دهنده شمول مالی بالا در کشور است (Fintech Times, 2024).

با وجود پیشرفت‌های چشمگیر، امارات همچنان با چالش‌هایی مانند کمبود استعداد امنیت سایبری، جابجایی بالای مهاجران و نیاز به تقویت بیشتر حفاظت از داده‌های شخصی مواجه است. با این حال، تعهد دولت به سرمایه‌گذاری در این حوزه و اهداف بلندپروازانه تعیین شده، نشان‌دهنده عزم جدی برای تبدیل شدن به رهبر جهانی در اقتصاد دیجیتال است. استراتژی ملی هوش مصنوعی امارات ۲۰۳۱ با اهداف مشخصی مانند ایجاد شهرت به‌عنوان مقصدی برای هوش مصنوعی، افزایش دارایی‌های رقابتی در بخش‌های اولویت‌دار، توسعه اکوسیستم حاصلخیز، پذیرش هوش مصنوعی در خدمات مشتری، جذب و آموزش استعدادها، فراهم کردن داده‌ها و زیرساخت‌های حمایتی و اطمینان از حکمرانی قوی و مقررات مؤثر، چارچوب روشنی برای آینده فراهم کرده است (MBZUAI, 2031: 5).

۳-۳. رقابت ژئواکونومیک عربستان و امارات در اقتصاد دیجیتال خلیج فارس

رقابت ژئواکونومیک میان عربستان سعودی و امارات متحده عربی در حوزه اقتصاد دیجیتال، در سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۲۵ به مرحله جدیدی از بلوغ و پیچیدگی رسیده است که با سرمایه‌گذاری‌های بی‌سابقه بیش از ۱۰۰ میلیارد دلاری در زیرساخت‌های هوش مصنوعی منطقه، نمونه‌ای بی‌همتا از تحول ساختار قدرت منطقه‌ای را به نمایش گذاشته است (Introl, 2024). این رقابت که ریشه در برنامه‌های بلندپروازانه توسعه اقتصادی هر دو کشور دارد،

با ورود به دهه جدید تحولات تکنولوژیک، در چارچوب‌های متفاوت اما هم‌زمان و رقابتی شکل گرفته است که هر یک از این کشورها را به دنبال تعریف جایگاه منحصر به فرد خود در اکوسیستم دیجیتال منطقه سوق داده است. در این میان، عربستان سعودی با دستیابی به اقتصاد دیجیتال ۴۹۵ میلیارد ریالی که ۱۵ درصد تولید ناخالص داخلی را تشکیل می‌دهد و امارات متحده عربی با دستیابی به ۳۰ درصد مشارکت اقتصاد دیجیتال در تولید ناخالص داخلی تا سال ۲۰۳۱، الگوهای متفاوت اما هم‌افزایی در رقابت را به نمایش گذاشته‌اند (MCIT, 2024; U.AE, 2023).

از منظر حکمرانی دیجیتال، دورویکرد متمایز قابل مشاهده است که هر یک منعکس‌کننده ساختار سیاسی و اقتصادی خاص هر کشور است. عربستان سعودی با اتکا به مدل دولت‌محور و متمرکز، مسیر سیاست‌گذاری یکپارچه را در پیش گرفته است که با تأسیس سازمان داده و هوش مصنوعی عربستان در سال ۲۰۱۹ و معرفی برنامه هوش مصنوعی ملی در سال ۲۰۲۰، چارچوب نهادی جامعی برای حکمرانی داده و هوش مصنوعی ایجاد کرده است (Trade.gov, 2024: 15). این رویکرد با تأسیس وزارت ارتباطات و فناوری دیجیتال در سال ۲۰۲۱ و تشکیل شورای عالی تحول دیجیتال، ساختار حکمرانی متمرکز و هماهنگی را تقویت کرده است (Mor-dor Intelligence, 2024: 8). موفقیت‌های این مدل در جایگاه ۶ جهانی عربستان در شاخص توسعه دولت الکترونیک سازمان ملل و رتبه ۴ جهانی در شاخص خدمات دیجیتال منعکس شده است (MCIT, 2024). در مقابل، امارات متحده عربی با اتخاذ رویکرد چندمرکزی و متنوع، از طریق ایجاد نهادهای متعدد و تخصصی در ایالت‌های مختلف، مدل حکمرانی توزیع‌شده‌ای را پیاده‌سازی کرده است که با تأسیس وزارت هوش مصنوعی، اقتصاد دیجیتال و کاربردهای دورکاری در سال ۲۰۲۱ و تشکیل شورای عالی هوش مصنوعی، چارچوبی چندلایه و انعطاف‌پذیر برای حکمرانی دیجیتال ایجاد کرده است (U.AE, 2023: 12). این مدل با دستیابی به ۹۰ درصد دیجیتال‌سازی خدمات دولت فدرال و اجرای کامل برنامه دبی هوشمند تا سال ۲۰۲۵، نشان‌دهنده اثربخشی رویکرد چندمرکزی است (Introl, 2024).

در حوزه سرمایه‌گذاری و تأمین مالی، الگوهای متفاوتی قابل مشاهده است که هر یک از منطق استراتژیک متفاوتی پیروی می‌کند. عربستان سعودی با اعلام سرمایه‌گذاری ۱۰۰ میلیارد دلاری برای توسعه فناوری تا سال ۲۰۳۰ و ایجاد بازار فناوری داخلی ۵۰ میلیارد دلاری، رویکرد

سرمایه‌گذاری دولتی مستقیم و مقیاس محور را در پیش گرفته است. این کشور همچنین با اختصاص بیش از ۵ میلیارد دلار برای توسعه زیرساخت هوش مصنوعی و راه‌اندازی سیاست اولویت ابررایانه در دولت که سالانه ۱۰ میلیارد دلار در فناوری اطلاعات هزینه می‌کند، استراتژی بلندمدت را دنبال می‌کند. امارات متحده عربی با اتخاذ رویکرد جذب سرمایه و مشارکت بین‌المللی، از طریق شرکت‌های سرمایه‌گذاری حاکمیتی مانند مبادله با سبد ۲۵۰ میلیارد دلاری و صندوق سرمایه‌گذاری ابوظبی با ۹۹۳ میلیارد دلار تحت مدیریت، الگوی تنوع‌بخشی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی را تقویت کرده است. در سطح منطقه، صندوق‌های ثروت حاکمیتی سالانه بیش از ۵۰ میلیارد دلار در فناوری سرمایه‌گذاری می‌کنند و اکوسیستم استارت‌آپی شورای همکاری خلیج فارس در سال ۲۰۲۴ شاهد ۲ میلیارد دلار سرمایه‌گذاری خطرپذیر بوده است (Introl, 2024).

زیرساخت دیجیتال به‌عنوان ستون فقرات اقتصاد دیجیتال، حوزه‌ای است که هر دو کشور سرمایه‌گذاری‌های کلانی انجام داده‌اند اما با تمرکزهای متفاوت. عربستان سعودی با پروژه ملی شبکه ۵G که ۹۹ درصد پوشش جمعیتی دارد و توسعه ظرفیت مراکز داده که در سال ۲۰۲۳ با رشد ۴۲ درصدی به ۲۹۰.۵ مگاوات رسید، زیرساخت ارتباطات و پردازش داده را به‌طور گسترده توسعه داده است (MCIT, 2024). این کشور همچنین با برنامه اولویت ابررایانه و توسعه ۱۰ گیگاوات ظرفیت انرژی تجدیدپذیر و ۲ گیگاوات مراکز داده برای پروژه نئوم، قابلیت‌های محاسباتی پیشرفته را تقویت کرده است (Introl, 2024).

امارات متحده عربی با تمرکز بر زیرساخت پیشرفته و جهانی، از طریق مراکز داده خزنه^۹ که ۲۰۰ مگاوات ظرفیت توسعه‌یافته ارائه می‌دهد و ظرفیت فعلی ۳۰۰ مگاواتی که هدف آن رسیدن به ۱ گیگاوات است، رویکرد کیفیت بالا و کارایی را در پیش گرفته است. این کشور همچنین با راه‌اندازی دیجیتال دیوا^{۱۱} با ظرفیت ۲۰۰ مگاوات انرژی خورشیدی و توسعه حضور اکینیس^{۱۱}، شرکت بین‌المللی داده، خدمات وب آمازون^{۱۲} و مایکروسافت آژور^{۱۳}، زیرساخت ابری

9. Khazna

10. Digital DEWA

11. Equinix

12. Amazon Web Services (AWS)

13. Microsoft Azure

بسیار پیشرفته‌ای ایجاد کرده است. در سطح منطقه، سرمایه‌گذاری در مراکز داده هایپراسکیل^{۱۴} تا سال ۲۰۲۷ از ۲۰ میلیارد دلار فراتر خواهد رفت (Introl, 2024).

در حوزه فین‌تک، رقابت میان دو کشور شکلی پیچیده‌تر و چندبعدی دارد که هر یک از آن‌ها بر اساس مزیت‌های نسبی و استراتژی‌های متمایز عمل می‌کنند. عربستان سعودی با توسعه شرکت‌های فین‌تک از ۱۰ شرکت در سال ۲۰۱۸ به بیش از ۲۲۴ شرکت تا سه‌ماهه دوم ۲۰۲۴ و پردازش بیش از ۸۰۰ میلیارد ریال معاملات دیجیتال در سال ۲۰۲۴، رویکرد توسعه داخلی و پشتیبانی از استارت‌آپ‌های محلی را در پیش گرفته است. این کشور با راه‌اندازی پلتفرم پرداخت اس‌تی‌سی^{۱۵} که سالانه بیش از ۳۰ میلیارد ریال معاملات را پردازش می‌کند و هدف بانک مرکزی عربستان برای ۷۰ درصد معاملات غیرنقدی تا سال ۲۰۳۰، اکوسیستم پرداخت دیجیتال داخلی را تقویت کرده است. امارات متحده عربی با جذب بیش از ۳۲۹ شرکت فین‌تک تا سال ۲۰۲۴ که نشان‌دهنده افزایش ۱۲۸.۵ درصدی نسبت به ۱۴۴ شرکت در سال ۲۰۲۱ است و پردازش بیش از ۲۶۵ میلیون دلار سرمایه‌گذاری فین‌تک در سال ۲۰۲۴، رویکرد بین‌المللی و جذب سرمایه خارجی را تقویت کرده است. این کشور با دستیابی استارت‌آپ تبی^{۱۶} به وضعیت تک‌شاخ و جذب ۵۵ میلیون دلار سرمایه اولیه شرکت کریبل اکس^{۱۷} برای وام‌دهی به بنگاه‌های کوچک و متوسط در دسامبر ۲۰۲۴، به‌عنوان هاب منطقه‌ای فین‌تک تثبیت شده است. بازار فین‌تک شورای همکاری خلیج فارس در سال ۲۰۲۵ با ارزش ۱۰.۵ میلیارد دلار ارزش‌گذاری شده و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۳۲ به ۲۹.۸ میلیارد دلار برسد، درحالی‌که عربستان سعودی ۴۰ درصد سهم منطقه‌ای را در اختیار دارد و امارات با نرخ رشد مرکب سالانه ۱۶.۲ درصد سریع‌ترین رشد منطقه‌ای را دارد (P&S Intelligence, 2025).

هوش مصنوعی به‌عنوان محور تحول دیجیتال، حوزه‌ای است که هر دو کشور سرمایه‌گذاری‌های قابل توجهی انجام داده‌اند اما با اهداف و رویکردهای متفاوت. عربستان سعودی با اعلام برنامه توسعه ۱۰۰,۰۰۰ متخصص هوش مصنوعی تا سال ۲۰۳۰ و سرمایه‌گذاری ۱۰۰ میلیارد دلاری در فناوری تا سال ۲۰۳۰، رویکرد کاربردمحور و عملیاتی را در پیش گرفته است. این کشور با پروژه نمونم به‌عنوان شهر شناختی ۵۰۰ میلیارد دلاری که شامل خط مرکزی

14. Hyperscale data centers

15. Saudi Telecom Company

16. Tabby

17. CredibleX

۱۷۰ کیلومتری برای ۹ میلیون ساکن، شهر صنعتی اوکساگون^{۱۸} و استراحتگاه کوهستانی تروجن^{۱۹} است، چشم‌انداز جامع شهر هوشمند را دنبال می‌کند. امارات متحده عربی با اختصاص ۱۵ میلیارد دلار برای سرمایه‌گذاری در آموزش و تحقیقات هوش مصنوعی و تأسیس دانشگاه محمد بن زاید هوش مصنوعی که سالانه ۵۰۰ متخصص هوش مصنوعی فارغ‌التحصیل می‌کند، رویکرد پیشگام و نوآورانه را در پیش گرفته است. این کشور با توسعه شرکت G42 به‌عنوان قهرمان ملی هوش مصنوعی که سرمایه‌گذاری حاکمیتی بیش از ۱۰ میلیارد دلار برای توسعه مدل‌های زبان عربی دریافت کرده و مشارکت مشترک جی ۴۲- مایکروسافت برای استقرار ابررایانه حاکمیتی، رویکرد کیفیت بالا و همکاری بین‌المللی را تقویت کرده است (Introl, 2024). بازار هوش مصنوعی امارات تا سال ۲۰۲۷ به ۲.۳ میلیارد دلار خواهد رسید و منطقه خلیج فارس شاهد موج جدیدی از سرمایه‌گذاری‌های هوش مصنوعی با پروژه‌هایی مانند مرکز هوش مصنوعی گوگل کلود PIF و برنامه ۱۰۰ میلیارد دلاری هوش مصنوعی امارات است (LinkedIn, 2024; Introl, 2024).

نتایج این رقابت ژئواکونومیک در سال‌های ۲۰۲۴-۲۰۲۵ نشان می‌دهد که هر یک از این کشورها در حوزه‌های خاصی مزیت نسبی کسب کرده‌اند. عربستان سعودی با تکیه بر بازار بزرگ داخلی، منابع مالی فراوان و حمایت دولتی، در حوزه‌های مقیاس‌محور مانند شهرهای هوشمند (با پروژه نئوم ۵۰۰ میلیارد دلاری)، پرداخت دیجیتال (۸۰۰ میلیارد ریال معاملات در سال ۲۰۲۴) و پردازش داده (رشد ۴۲ درصدی ظرفیت مراکز داده) عملکرد بهتری داشته است (P&S Intelligence, 2025; MCIT, 2024). در مقابل، امارات متحده عربی با تمرکز بر جذب سرمایه خارجی، ایجاد اکوسیستم بین‌المللی و توسعه خدمات با ارزش افزوده بالا، در حوزه‌های نوآوری، فین‌تک پیشرفته (رشد ۱۶.۲ درصدی، سریع‌ترین در منطقه) و هوش مصنوعی عملیاتی (بازار ۲.۳ میلیارد دلاری تا ۲۰۲۷) موفقیت بیشتری کسب کرده است (P&S Intelligence, 2025; LinkedIn, 2024).

این تمایز در عملکرد، نه تنها به تقویت جایگاه منطقه‌ای هر کشور منجر شده، بلکه الگوی جدیدی از همکاری-رقابت را در سطح منطقه شکل داده است که در آن با سرمایه‌گذاری مشترک بیش از ۱۰۰ میلیارد دلاری در زیرساخت هوش مصنوعی منطقه تا سال ۲۰۳۰ و هزینه سالانه

18. Oxagon

19. Trojena

بیش از ۵۰ میلیارد دلار صندوق‌های ثروت حاکمیت در فناوری، هر یک از کشورها نقش مکمل و هم‌افزا در اکوسیستم دیجیتال خلیج فارس ایفا می‌کنند (Introl, 2024). این رقابت سازنده نه تنها به نوآوری و پیشرفت تکنولوژیک منطقه کمک کرده، بلکه الگوی جدیدی از هم‌زیستی رقابتی را در سطح ژئواکونومیک منطقه‌ای به نمایش گذاشته است.

تحلیل رقابت ژئواکونومیک میان عربستان سعودی و امارات متحده عربی نشان می‌دهد که اقتصاد دیجیتال به‌عنوان میدان اصلی قدرت و نفوذ منطقه‌ای عمل می‌کند، جایی که هر کشور با بهره‌گیری از مزیت‌های نسبی خود، مسیرهای متفاوت اما مکملی را دنبال می‌کند. عربستان با تمرکز بر بازار داخلی، سرمایه‌گذاری دولتی گسترده و توسعه زیرساخت‌های مقیاس‌محور، توانسته در حوزه‌هایی مانند شهرهای هوشمند و پردازش داده پیشرو باشد، در حالی که امارات با جذب سرمایه خارجی، ایجاد اکوسیستم بین‌المللی و توسعه فین‌تک و هوش مصنوعی عملیاتی، به قطب نوآوری و خدمات دیجیتال تبدیل شده است. این الگوی هم‌زیستی رقابتی، نه تنها موجب تقویت مزیت‌های ملی هر کشور می‌شود، بلکه به ایجاد یک اکوسیستم دیجیتال منطقه‌ای پویا منجر گردیده است که ظرفیت نوآوری، رشد اقتصادی و نفوذ ژئواکونومیک خلیج فارس را افزایش می‌دهد. در نتیجه، اقتصاد دیجیتال به‌وضوح به ابزاری راهبردی برای بازتعریف جایگاه منطقه‌ای و رقابت ژئواکونومیک تبدیل شده است.

۴. نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اقتصاد دیجیتال به‌طور روزافزون به ابزاری مرکزی در رقابت ژئواکونومیک کشورهای خلیج فارس تبدیل شده است و عربستان سعودی و امارات متحده عربی نمونه‌های شاخص این تحول هستند. یافته‌های مطالعه حاکی از آن است که این دو کشور با وجود هدف مشترک ارتقای جایگاه منطقه‌ای و تقویت توانمندی‌های فناورانه، رویکردهای متفاوتی را اتخاذ کرده‌اند که هر یک مزیت‌های نسبی خاص خود را به همراه دارد. عربستان سعودی با تمرکز بر سیاست‌گذاری متمرکز دولت، سرمایه‌گذاری گسترده در زیرساخت‌های داخلی و توسعه پروژه‌های مقیاس‌محور مانند شهر هوشمند نئوم و مراکز داده، توانسته است قدرت داخلی و ظرفیت عملیاتی خود در حوزه اقتصاد دیجیتال را تقویت کند. این رویکرد دولت‌محور، ضمن ایجاد هماهنگی نهادی و تمرکز منابع، امکان برنامه‌ریزی بلندمدت و کنترل استراتژیک جریان داده‌ها و فناوری‌ها را فراهم کرده و جایگاه کشور را در شاخص‌های

توسعه دولت الکترونیک و خدمات دیجیتال ارتقا داده است. در مقابل، امارات متحده عربی با اتخاذ رویکرد چندمرکزی و باز، بر جذب سرمایه خارجی، ایجاد اکوسیستم نوآوری بین‌المللی و توسعه خدمات با ارزش افزوده بالا تمرکز کرده است. سیاست‌های امارات در حوزه فین‌تک، هوش مصنوعی و زیرساخت ابری پیشرفته، به این کشور امکان داده است که به سرعت به قطب خدمات دیجیتال منطقه‌ای تبدیل شود و جایگاه خود را در بازارهای بین‌المللی تثبیت کند. این مدل چندلایه و انعطاف‌پذیر، علاوه بر تسریع نوآوری، ظرفیت کشور را در جذب شرکای خارجی، سرمایه‌گذاری‌های مشترک و توسعه فناوری‌های نوظهور افزایش داده است.

بررسی تطبیقی این دو کشور نشان می‌دهد که اقتصاد دیجیتال تنها ابزار اقتصادی نیست، بلکه به میدان رقابت ژئواکونومیک تبدیل شده است که در آن کنترل زیرساخت‌ها، داده‌ها، پلتفرم‌ها و جریان‌های سرمایه، تعیین‌کننده جایگاه منطقه‌ای و حتی بین‌المللی کشورهاست. در این چارچوب، رقابت میان عربستان و امارات نه به صورت صفر و یک، بلکه به شکل هم‌افزا و مکمل عمل می‌کند. عربستان با تأکید بر ظرفیت داخلی و پروژه‌های مقیاس‌محور و امارات با تمرکز بر نوآوری و سرمایه‌گذاری بین‌المللی، ترکیبی ایجاد کرده‌اند که موجب شکل‌گیری یک اکوسیستم دیجیتال منطقه‌ای پویا شده است و توانمندی‌های خلیج فارس در حوزه فناوری، نوآوری و خدمات دیجیتال را ارتقا داده است.

این رقابت همچنین نشان‌دهنده اهمیت حکمرانی دیجیتال در موفقیت اقتصادی و ژئواکونومیک است. انتخاب مدل حکمرانی متمرکز یا چندمرکزی بر اساس ساختار سیاسی، ظرفیت نهادی و استراتژی توسعه اقتصادی کشورها، تفاوت‌های عملکردی قابل توجهی ایجاد کرده است. عربستان با تمرکز بر سیاست‌گذاری یکپارچه و برنامه‌ریزی بلندمدت، موفق به ایجاد انسجام نهادی و افزایش توان عملیاتی شده، در حالی که امارات با بهره‌گیری از انعطاف‌پذیری و مشارکت بین‌المللی، ظرفیت نوآوری و جذب سرمایه خارجی را به حداکثر رسانده است. این یافته‌ها نشان می‌دهد که موفقیت در اقتصاد دیجیتال تنها به حجم سرمایه‌گذاری یا فناوری بستگی ندارد، بلکه نحوه مدیریت، حکمرانی و هماهنگی میان بازیگران داخلی و خارجی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای دارد.

به‌طور کلی، مطالعه حاضر نشان می‌دهد که اقتصاد دیجیتال به‌عنوان موتور محرکه نوآوری، رشد اقتصادی و افزایش نفوذ ژئواکونومیک در منطقه خلیج فارس عمل می‌کند و کشورهایی که

توانایی بهره‌برداری استراتژیک از این ابزارها را دارند، قادرند جایگاه خود را در نظام اقتصادی و قدرت منطقه‌ای تثبیت کنند. رقابت میان عربستان و امارات نمونه‌ای عملی از این واقعیت است که توسعه دیجیتال، سرمایه‌گذاری هدفمند، حکمرانی هوشمند و استراتژی‌های مبتنی بر مزیت نسبی، هم‌زمان می‌توانند منجر به رقابت و هم‌افزایی شوند و الگوی نوینی از همکاری-رقابت را در سطح ژئواکونومیک ایجاد کنند.

در نهایت، این تحقیق تأکید می‌کند که اقتصاد دیجیتال در خلیج فارس نه تنها ابزاری برای تنوع‌بخشی اقتصادی و کاهش وابستگی به منابع نفتی است، بلکه به شکل‌گیری نظم جدید قدرت، شبکه‌های منطقه‌ای نوآوری و رقابت ژئواکونومیک پیچیده کمک می‌کند و سیاست‌گذاران باید هم‌زمان بر توسعه زیرساخت، جذب سرمایه و حکمرانی هوشمند تمرکز کنند تا جایگاه پایدار و رقابتی در منطقه و فراتر از آن کسب کنند.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

References

- Albous, M., et al. (2025). AI governance in the GCC states: A comparative analysis. *Journal of Artificial Intelligence Research*, 82(1), 151-182.
- Blackwill, R. D., & Harris, J. M. (2016). *War by other means: Geoeconomics and statecraft*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brass, Irina; Hornsby, David. (2019). *Digital Technological Innovation and the International Political Economy*. Springer Nature.
- Capacity Global. (2024). Saudi Arabia 'to spend \$18bn' on 1.3GW of data centres by 2030. <https://capacityglobal.com/news/saudi-arabia-to-spend-18bn-on-1-3gw-of-data-centres-by-2030/>
- Chandler Government Index. (2025). Country spotlight 2025 & Practitioner Story: United Arab Emirates. <https://chandlergovernmentindex.com/country-stories/country-spotlight-united-arab-emirates/>
- Dubai Internet City. (2025). New study reveals Dubai Internet City's AED 100 billion impact on Dubai's economy. <https://dic.ae/media/press-releases/new-study-reveals-dubai-internet-citys-aed-100-billion-impact-on-dubais-economy>
- Farrell, H., & Newman, A. L. (2019). Weaponized interdependence: How global economic networks shape state coercion. *International Security*, 44(1), 42-79. https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- Fintech News. (2024). UAE ranks first globally in AI adoption, fueled by government support. <https://fintechnews.ae/28976/abudhabi/uae-ranks-first-globally-in-ai-adoption-fueled-by-government-support/>
- Fintech Times. (2024). Fintech overview of the United Arab Emirates in 2024. <https://thefintechtimes.com/fintech-overview-of-the-united-arab-emirates-in-2024/>
- Infomineo. (2024). NEOM Saudi Arabia Vision 2030: \$500B Mega-Project. <https://infomineo.com/blog/from-vision-to-reality-how-neom-is-reshap->

ing-the-regions-future/

Introl. (2024). Middle East AI Revolution: \$100B+ UAE & Saudi Infrastructure Boom. AI Infrastructure Analysis, <https://introl.com/blog/middle-east-ai-revolution-uae-and-saudi-arabias-100b-infrastructure-plans>

IMD World Competitiveness Center. (2023). World digital competitiveness ranking 2023. Lausanne: IMD.

Kalviri, B. P. (2025). Digital rivalry and strategic alignment. *Journal of Digital Economy*, 3(1), 45-67.

Li, Lu; Jia, Hui. (2023). Analysis of Metaverse Development in the Context of Digital Economy. *China Mobile Research Institute*, 9 (32), 481-490.

LinkedIn. (2024). UAE Tech Boom vs. Saudi Neom: A Glimpse into the Future of the Middle East's IT Landscape. Akshay Raj, <https://www.linkedin.com/pulse/uae-tech-boom-vs-saudi-neom-glimpse-future-middle-east-akshay-raj-k1hve>

MarkNtel Advisors. (2024). UAE Metaverse market: CAGR of 28% in the coming year 2028. <https://www.marknteladvisors.com/research-library/uae-metaverse-market.html>

MBZUAI. (2031). UAE National Strategy for Artificial Intelligence 2031. Mohamed bin Zayed University of Artificial Intelligence. <https://staticcdn.mbzuai.ac.ae/mbzuaiwpprd01/2022/07/UAE-National-Strategy-for-Artificial-Intelligence-2031.pdf>

MCIT. (2022). Annual report 2022. Ministry of Communications and Information Technology. https://www.mcit.gov.sa/sites/default/files/2023-02/MCIT_Annual%20Report_2022_En_web_compressed.pdf

MCIT. (2024). Ministry of Communications and Information Technology Annual Report. Kingdom of Saudi Arabia, <https://search.eitaa.com/?url=https://mcit.gov.ws/publications/>

- Mordor Intelligence. (2024). UAE ICT market report: Industry analysis, size & growth trends 2025. <https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/uae-ict-market>
- Mordor Intelligence. (2024). Saudi Arabia Digital Economy Market Report. Market Analysis and Intelligence
- P&S Intelligence. (2025). GCC Fintech Market Size, and Growth Report, 2032. Market Research and Consulting, <https://www.imarcgroup.com/gcc-fintech-market>
- PS Market Research. (2024). Saudi Arabia smart cities market size, share & trends analysis, 2032. <https://www.psmarketresearch.com/market-analysis/saudi-arabia-smart-cities-market-report>
- PwC. (2020). The potential impact of artificial intelligence in the Middle East. <https://www.pwc.com/m1/en/publications/potential-impact-artificial-intelligence-middle-east.html>
- SDAIA. (2020). National strategy for data and AI. Saudi Data and Artificial Intelligence Authority. <https://sdaia.gov.sa/en/SDAIA/SdaiaStrategies/Pages/NationalStrategyForDataAndAI.aspx>
- Statista. (2024). Artificial Intelligence - United Arab Emirates. <https://www.statista.com/outlook/tmo/artificial-intelligence/united-arab-emirates>
- Steele, S. (2025). The Middle East Digital Shift: From Vision to Execution. London: Adobe.
- Thunes. (2024). Saudi Arabia: Unlocking fintech potential across the Middle East. <https://www.thunes.com/insights/trends/saudi-arabia-unlocking-fintech-potential-across-the-middle-east/>
- Trade.gov. (2024). Digital Transformation Strategies Across Saudi Arabia. U.S. Department of Commerc, <https://search.eitaa.com/?url=https://dga.gov.sa/en/digital-knowledge/study-of-digital-transformation-strategy>

- UNCTAD. (2024). Digital Economy report: Shaping an environmentally sustainable and inclusive digital future. United Nations.
- UN Public Administration. (2024). United Arab Emirates country information. <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/181-United-Arab-Emirates>
- U.AE. (2023). UAE Centennial 2071 Progress Report. Government of UAE, <https://u.ae/eu/about-the-uae/strategies-initiatives-and-awards/strategies-plans-and-visions/innovation-and-future-shaping/uae-centennial-2071>
- U.S. Trade Administration. (2024). Saudi Arabia - Digital economy. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/saudi-arabia-digital-economy-0>
- U.S. Trade Administration. (2024). United Arab Emirates - Digital economy. <https://www.trade.gov/country-commercial-guides/united-arab-emirates-digital-economy>
- Vision 2030. (2024). Annual report 2024. <https://www.vision2030.gov.sa/media/25042025ev1/En-Annual%20Report-Vision2030-2024.pdf>
- WAM. (2024). UAE maintains global lead in digital transformation. <https://www.wam.ae/en/article/bl4jgcq-uae-maintains-global-lead-digital-transformation>
- Yasar, Kinza. (10 Octber 2023). digital economy. <https://www.techtarget.com/searchcio/definition/digital-economy>
- Проданов, Христо. (2020). ПОЛИТИЧЕСКА ИКОНОМИЯ НА ДИГИТАЛНАТА ИКОНОМИКА. Научни трудове на УНСС, том 3, 225-246.
- Tajik, S. and Mousavi Shafae, S. M. . *. (2025). Geoeconomic Competition between China and United States in the GCC. *Political Strategic Studies*, (), -. doi: 10.22054/qps.2025.81476.3463 [In Persian]
- hariri, R., rostami, F., & abd ali, H. (2023). Artificial Intelligence Strategies in Saudi Arabia and the UAE and its Consequences on Regional Security in Mesopotamia (Case Study of Iraq). *Mesopotamian Political Studies*, 2(3), -.

doi: 10.22126/mps.2023.9951.1030 [In Persian]

Presidency Strategic Studies Center. (2019). *China in the Middle East: The Iran Factor*. Tehran: Presidency Strategic Studies Center. [In Persian]

Mesbahi, S. S. (2023). *The experience of digital economy development policies in the United Kingdom*. *Economic Security Scientific Monthly*, 11(7), 63–78. [In Persian]

Yousefi, Z.; Malekinia, M.; Faraji, A. (2024). *Analyzing the Role of Information Technology in the Digital Economy and Identifying Opportunities*. Proceedings of the 9th National Conference on Management and E-Commerce, Tehran: Modabber Management Research Institute. [In Persian]

ourramezan, P., & Mirzaei-Kashe'i Farahani, N. (2024). *The Cognitive System Perception of the Eleventh and Twelfth Iranian Governments Regarding Iran-West Nuclear Negotiations*. *Fundamental and Applied Studies of the Islamic World*, 6(2), 51–75. <https://doi.org/10.22034/fasiw.2024.431965.1310> [In Persian]